

НАУКОВІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА ОПТИМІЗАЦІЯ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНИХ БАЛАНСІВ

УДК 620.662.3

О.Є. МАЛЯРЕНКО, канд. техн. наук, Т.О. ЄВТУХОВА, Н.Ю. МАЙСТРЕНКО,
Інститут загальної енергетики НАН України, м. Київ

ПРОГНОЗУВАННЯ ЗМІН КІНЦЕВОГО СПОЖИВАННЯ ЕНЕРГОРЕСУРСІВ З УРАХУВАННЯМ СТРУКТУРНИХ І ТЕХНОЛОГІЧНИХ ЗРУШЕНЬ В ЕКОНОМІЦІ КРАЇНИ

Запропонована методика розрахунку рівнів кінцевого споживання паливно-енергетичних ресурсів з урахуванням структурних та технологічних зрушень в економіці України в цілому та за її секціями (ВЕД). Визначено потенціал енергозбереження в економіці країни та в її складових по найбільш енергоємних видах економічної діяльності.

Ключові слова: кінцеве споживання енергетичних ресурсів, структурні та технологічні зрушення в економіці, потенціал енергозбереження.

Розрахунок прогнозного енергетичного балансу країни за видами економічної діяльності виконується методом «знизу-вгору». Тобто сума споживання паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР) за видами економічної діяльності (ВЕД) дорівнює даним на національному рівні.

За даним форматом балансу математичне рівняння записується так:

$$P_{kc} \pm P_{en.c} + P_{nep} + P_{nu} + P_{vtr} = P_{vc} \quad (1)$$

де P_{kc} – обсяги кінцевого споживання палива і енергії на національному рівні, ТДж; $P_{en.c}$ – обсяги споживання палива і енергії енергетичним сектором на здійснення технологічних процесів перетворення, ТДж; P_{nep} – обсяг надходження і виходу палива і енергії в секторі перетворення, ТДж; P_{nu} – обсяги витрат палива на неенергетичні цілі, ТДж; P_{vtr} – обсяги втрат палива і енергії при виробництві, транспортуванні, зберіганні, розподілу та з інших обставин, ТДж; P_{vc} – обсяги валового споживання палива і енергії, ТДж.

© О.Є. МАЛЯРЕНКО, Т.О. ЄВТУХОВА, Н.Ю. МАЙСТРЕНКО,
2013

Формування прогнозного паливно-енергетичного балансу (ПЕБ) потрібно починати з розділу «Кінцеве споживання», який включає прогнозні потреби у паливно-енергетичних ресурсах за видами економічної діяльності, за якими формується статистична звітність з енергоспоживання. Прогнозні рівні кінцевого споживання ПЕР (енергія, що безпосередньо використана кінцевими споживачами – технологічним устаткуванням підприємств, транспортними засобами, населенням) доцільно обчислювати за окремими видами енергоресурсів: паливо – B'_{kc} , тепла – Q'_{kc} і електрична енергія – W'_{kc} , виражених в умовному паливі через коефіцієнти переведення k_t і k_{el} . Алгоритми для визначення рівнів кінцевого споживання ($P'_{kc} = B'_{kc} + k_t \times Q'_{kc} + k_{el} \times W'_{kc}$)

для кожного виду енергії на прогнозований період можна записати так:

$$P'_{kc_i} = e_{ВДВ_i} \cdot V_{ВДВ_i}, \text{ ТДж/рік}, \quad (2)$$

де $e_{ВДВ_i}$ – енергоємність валової доданої вартості i -го виду економічної діяльності, ТДж/рік;

$V_{ВДВ_i}$ – обсяг валової доданої вартості i -го виду економічної діяльності, грн/рік.

Прогнозні значення енергоемності ВДВ на короткострокову перспективу можна очікувати з урахуванням тенденцій їх зміни за ретроспективний період (наприклад 5 років), що вже відбуваються в секторах економіки. Визначення ж на період 11–20 років вимагає сценарного підходу, що враховує стратегічний розвиток економіки країни.

Нами була запропонована така розрахункова формула визначення прогнозованої енергоемності кінцевого споживання ПЕР за ВЕД:

$$e'_{ij} = (e^{\bar{\sigma}}_{isj} - \Delta e^{\bar{\sigma}-t}_{isj}) - \Delta e^{\bar{\sigma}-t}_{техн}, \quad (3)$$

де $(e^{\bar{\sigma}}_{isj} - e^{\bar{\sigma}-t}_{isj})$ – прогнозна енергоемність ВДВ за i -м ВЕД у t -му році, що визначається як різниця енергоемності ВДВ j -го виду енергоресурсу базового року та зниження енергоемності ВДВ за рахунок зміни структури економіки по секторах за ВЕД;

$\Delta e^{\bar{\sigma}-t}_{техн} = (e^{\bar{\sigma}^{техн}}_{ij} - e^{\bar{\sigma}^{техн}-t}_{ij})$ – зниження енергоемності ВДВ за рахунок технологічного фактора енергозбереження в i -му секторі ВЕД у t -му році; визначається як різниця між енергоемністю виробництва за ВЕД в Україні та технологічно передових країнах світу (розраховується з енергетичних балансів, представлених МЕА, та економічних показників валової доданої вартості вибраних країн).

При прогнозуванні енергоемності ВДВ i -го ВЕД приймається, що величина $e^{\bar{\sigma}^{зартб}}_{ij}$ буде відповідати цьому значенню у t -му році прогнозного періоду: $e^{\bar{\sigma}^{зартб}}_{ij} = e^t_{ij}$. Проміжні значення енергоемності, що відповідають періодам $t - 1$, $t - 2, \dots, t - n$, визначаються за залежністю: $e^t_{ij} = e^{\bar{\sigma}}_{ij} \times (1 + \alpha)^t$, де α – темпи зміни показника енергоемності ВДВ відносно базового року, які визначаються як середньозважена величина.

На величину енергоемності ВДВ має вплив коефіцієнт завантаження технологічного обладнання, при зниженні якого енергоемність зростає. Врахувати вплив цього показника можна за такою формулою:

$$\Delta e^{\bar{\sigma}-t}_{техн} = \sum_k^{k \in I} a^{\bar{\sigma}}_{kij} \times e^{\bar{\sigma}}_{kij} - a^t_{kij} \times e^t_{kij}, \quad (4)$$

де $a^{\bar{\sigma}}_{kij}$, a^t_{kij} – усереднений коефіцієнт завантаження технологічного обладнання по k -му виду продукції за i -м ВЕД у базовому та прогнозованому роках.

Зниження енергоемності ВДВ за рахунок зміни структури сектору економіки (внутрішньосекторних структурних зрушень) визначається за формулою

$$\Delta e^{\bar{\sigma}-t}_{isj} = \sum_k^{k=1} \sum_{j=1}^{j=3} e_{ksj} \times \Delta r^{\bar{\sigma}-t}_{ksj}, \quad (5)$$

де k – вид виробництва продукції (послуг) за класифікатором видів економічної діяльності, що входить до сектору i ; $e^{\bar{\sigma}}_{ksj}$ – енергоемність k -го виду продукції за j -м енергоресурсом при s -й структурі i -го сектору економіки у базовому році; $\Delta r^{\bar{\sigma}-t}_{ksj}$ – зміна частки виду продукції у секторі економіки.

Аналогічно обчислюється зниження енергоемності ВДВ за рахунок міжсекторних структурних зрушень.

Окремим рядком у розділі «Кінцеве споживання» сектору «Послуги» (секції Р «Діяльність домашніх господарств») виділено «Послуги населення».

Оскільки категорія «населення» не має валової доданої вартості (не виробляє додану вартість), то прогноз споживання палива населенням визначається залежністю:

$$P^t_{b_{нас}} = b^t_{нас} \cdot V^t_{нас} = b^{\bar{\sigma}}_{нас} \cdot V^t_{нас} - \Delta P^t_{b_{нас}}, \quad (6)$$

де $b^t_{нас}$, $b^{\bar{\sigma}}_{нас}$ – питомі витрати палива на одну особу населення у прогнозованому та базовому роках;

$V^t_{нас}$ – прогноз чисельності населення, визначається фахівцями з демографії;

$\Delta P^t_{b_{нас}}$ – потенціал економії палива населенням у прогнозованому періоді.

Аналогічно розраховується прогнозне споживання теплової і електричної енергії.

Прогнозні показники питомих витрат на душу населення на подальшу перспективу доцільно корегувати із європейськими нормами.

Розрахунки сценарних варіантів кінцевого споживання виконано для двох структур економіки: за діючою та Оновленою енергетичною стратегією України до 2030 року та з урахуванням технологічного потенціалу енергозбереження, наведеного у діючій енергетичній стратегії, та перерахованого відносно показників енергоефективності 2010 року: перший сценарій – зростання матеріальної сфери зі скороченням енергоемних видів переробної промисловості до рівня власного споживання; другий – зростання сфери послуг з незмінною структурою переробної промисловості.

Потенціал енергозбереження оцінювався по обсягу можливого впровадження набору енергозберігаючих заходів, які, в першу чергу, включали економію ПЕР від модернізації або реконструкції технологічного та енергетичного устаткування. Оцінений потенціал енергозбереження було скореговано по окремих ВЕД для двох сценаріїв прогнозу ВДВ за двома варіантами прогнозної структури: перший варіант – за сценарієм, розробленим за методологією, описаною у [1]; другий – за формулою: $P_{пал_i}^t = e^{\beta_{пал_i}} \cdot ВДВ_{s_i}^t - \Delta E_{пал_i}^t$; після чого визначалась прогнозна паливоємність (теплоємність, електроємність) ВДВ: $e_{пал_i}^t = \frac{P_{пал_i}^t}{ВДВ_{s_i}^t}$,

і по прогнозних обсягах ВДВ визначався прогноз палива (теплової, електричної енергії) (табл. 1).

Визначений в Оновленій енергетичній стратегії потенціал енергозбереження (ПЕЗ) за видами економічної діяльності було враховано при прогнозуванні рівнів споживання палива повністю за такими ВЕД: сільське господарст-

во, добувна промисловість, виробництво електроенергії, будівництво, або частково за такими ВЕД: переробна промисловість – 52%, діяльність транспорту – 23%, інші споживачі за ВЕД – 56%. У споживанні палива населенням ПЕЗ було враховано повністю (рис. 1).

При впровадженні цього потенціалу енергозбереження будуть досягнуті показники енергоефективності, які наведені в табл. 2.

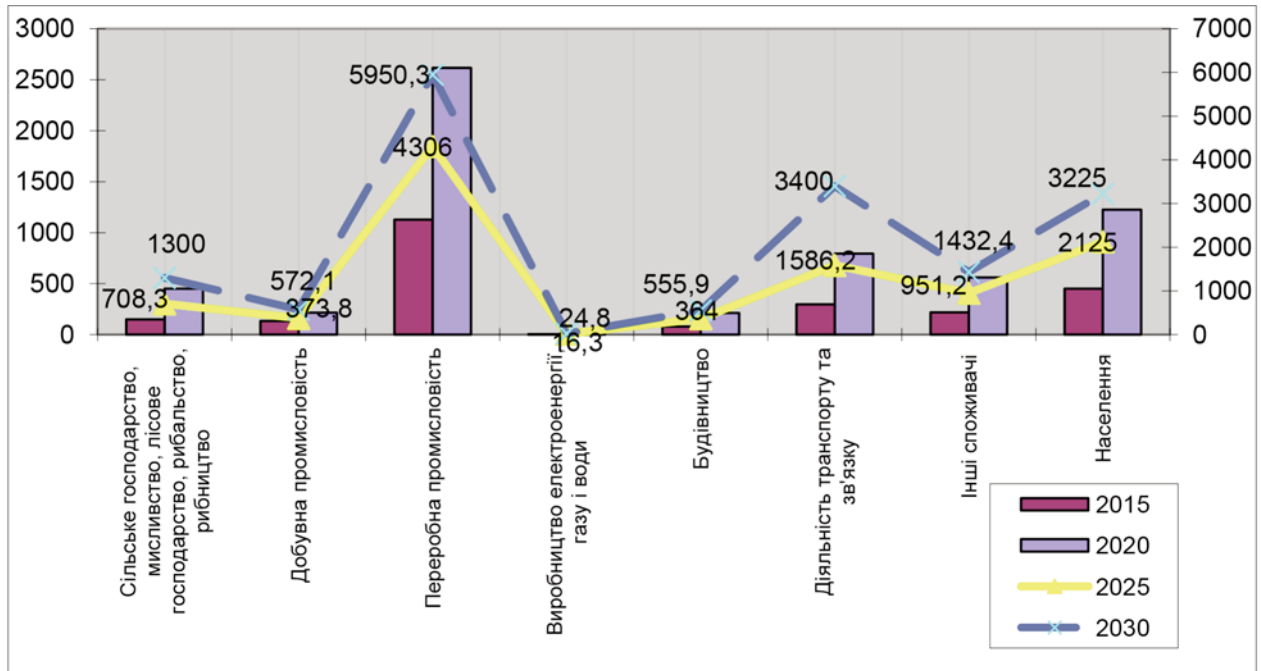
Досягнення цих же показників енергоефективності, див. табл. 2, при структурі ВДВ за сценарієм Оновленої стратегії (табл. 1) дозволить досягти економії палива у сільському господарстві – 12,6%, у діяльності транспорту – 22,9%, по решті ВЕД і населенню таких самих відсотків, як і в варіанті по сценарію І.

Прогноз кінцевого споживання, розрахованого за показниками енергетичної ефективності (табл. 2) та прогнозом ВДВ за сценарієм Оновленої стратегії (рис. 1), наведено у табл. 3.

Рівень кінцевого споживання за першим сценарієм досягне 94,1 млн т у.п., а другим – 95,9 млн т у.п., тобто сценарій структури ВДВ за

Таблиця 1 – Прогноз валової доданої вартості у цінах 2007 р. за сценаріями І та ІІ, млн грн

Вид економічної діяльності	2010	2015		2020		2025		2030	
		I	II	I	II	I	II	I	II
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибальство, рибництво	53797	76540	70514	113362	95370	166245	126713	218783	161709
Добувна промисловість	30386	50484	47227	62401	52001	69378	56288	79269	55488
Переробна промисловість	117541	132723	130280	153923	152363	168863	174099	174392	190246
Виробництво електроенергії, газу і води	22066	32570	31756	45761	42641	62833	56288	77684	71342
Будівництво	12555	33384	33384	50961	50961	68069	68069	87196	87196
Діяльність транспорту	72414	96896	113995	128962	159123	170172	218606	212441	285369
Інші споживачі	273312	391655	387095	484649	487561	603457	608955	735617	734031
Разом ВДВ	582071	814251	814251	1040020	1040020	1309018	1309018	1585381	1585381
Населення, млн чол.	45,8	44,1		42,4		40,7		39	

Рис.1. Економічно доцільний потенціал енергозбереження від економії палива за рахунок технологічного фактора відносно 2010 року, тис. т у.п.

I-м варіантом є більш ефективним з точки зору споживання палива. Досягнення однакових показників паливоємності ВДВ буде потребувати за II-м сценарієм більшої на 1,7 млн т у.п. кількості палива.

Прогнозні рівні кінцевого споживання електричної енергії були розраховані за тим самим алгоритмом, як і рівні палива. Прогнозні структури ВДВ надані у табл. 1. Економічно доцільний потенціал енергозбереження за рахунок економії електричної енергії показано на рис. 2.

При впровадженні цього потенціалу елек-

трозбереження будуть досягнуті показники електроефективності, які наведені у табл. 4.

Можливий потенціал економії теплової енергії наведено у табл. 5, а розрахунок прогнозної теплоємності наведено в табл. 6.

Потенціал енергозбереження як резерв економії паливно-енергетичних ресурсів включає потенціал енергозбереження за рахунок технічної та структурної складової. Технічна складова містить в собі потенціал енергозбереження в секторах економіки та міжсекторний потенціал енергозбереження. Структурна складова вклю-

Таблиця 2 – Прогнозна паливоємність кінцевого споживання, кг у.п./грн

Вид економічної діяльності	2010	2015	2020	2025	2030
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибальство, рибництво	0,044	0,042	0,040	0,040	0,038
Добувна промисловість	0,069	0,066	0,065	0,063	0,062
Переробна промисловість	0,234	0,226	0,217	0,209	0,200
Виробництво електроенергії, газу і води	0,0403	0,0402	0,0401	0,0401	0,0400
Будівництво	0,049	0,047	0,045	0,044	0,043
Діяльність транспорту та зв'язку	0,070	0,066	0,062	0,058	0,054
Інші споживачі	0,007	0,0064	0,0058	0,0054	0,0050
Населення, кг у.п./1 люд.	0,660	0,650	0,631	0,608	0,578

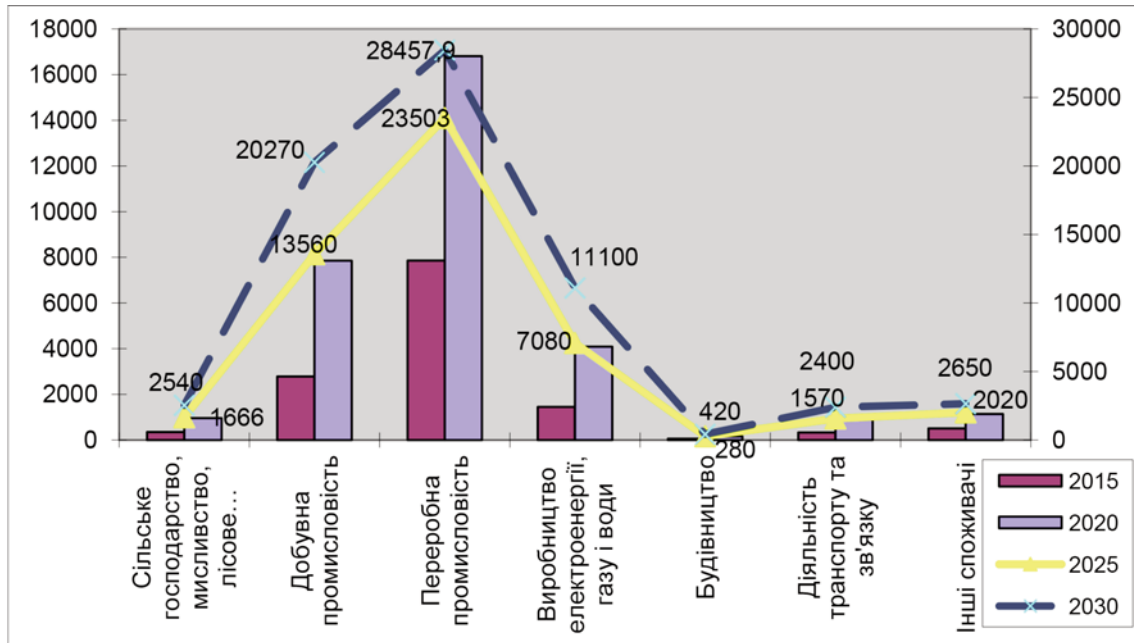

Рис. 2. Економічно доцільний потенціал економії електроенергії за рахунок технологічного фактора, млн кВт·год

Таблиця 3 – Прогноз кінцевого споживання палива за сценарієм ВДВ, розробленим за Оновленою стратегією, тис. т у.п.

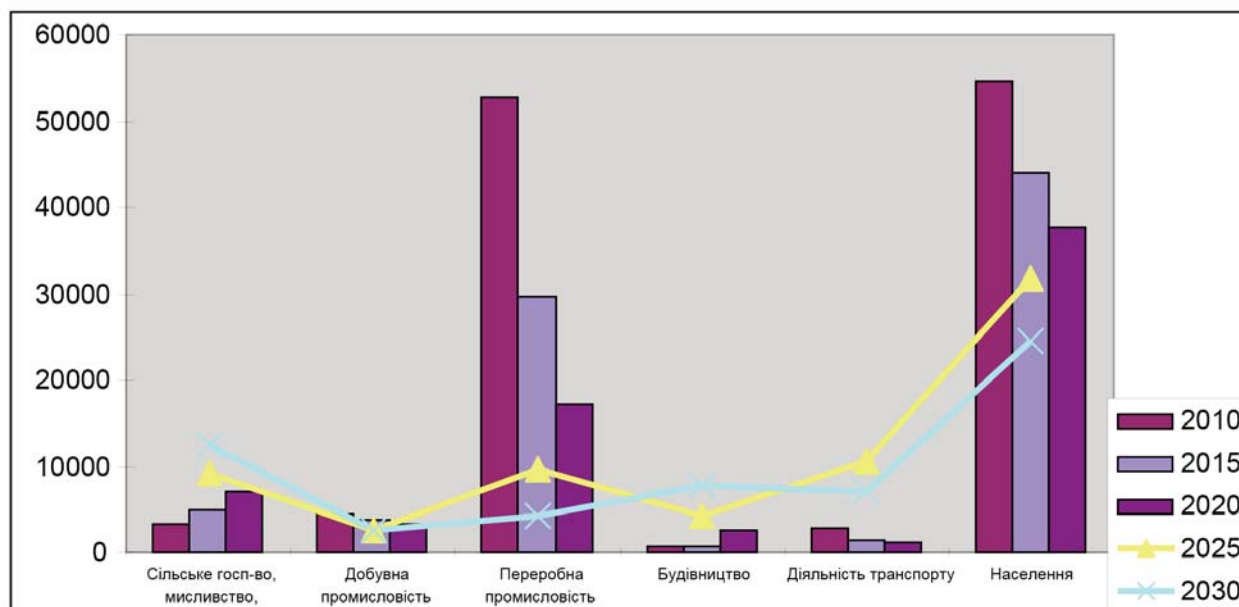
Вид економічної діяльності	2010	2015	2020	2025	2030
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибальство, рибництво	2389,5	2994	3857	5088	6222
по паливоємності 2010 р.	2389,5	3103	4196	5575	7115
Добувна промисловість	2090	3123	3397	3568	3416
по паливоємності 2010 р.	2090	3248	3577	3871	3816
Переробна промисловість	27519	29394	33081	36321	38049
по паливоємності 2010 р.	27519	30501	35671	40760	44540
Виробництво електроенергії, газу і води	890	1277	1711	2255	2854
по паливоємності 2010 р.	890	1280	1719	2270	2877
Будівництво	617	1562	2293	2982	3731
по паливоємності 2010 р.	617	1641	2505	3346	4287
Діяльність транспорту та зв'язку	5073	7519	9843	12626	15410
по паливоємності 2010 р.	5073	7986	11147	15315	19992
Інші споживачі	1896	2470	2820	3265	3664
по паливоємності 2010 р.	1896	2686	3383	4225	5093
Населення	30244	28671	26774	24751	22528
по паливоємності 2010 р.	30244	29106	27984	26862	25740
Разом за ВЕД	70718	77009	83776	90856	95873
по паливоємності 2010 р.	70718	98927	126356	159038	192614

Таблиця 4 – Прогнозна електроємність кінцевого споживання, кВт·год/грн

Вид економічної діяльності	2010	2015	2020	2025	2030
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибальство	0,061	0,056	0,053	0,051	0,049
Добувна промисловість	0,596	0,54	0,47	0,40	0,34
Переробна промисловість	0,449	0,39	0,34	0,31	0,286
Виробництво електроенергії, газу і води	1,007	0,96	0,92	0,89	0,86
Будівництво	0,094	0,092	0,091	0,090	0,089
Діяльність транспорту та зв'язку	0,143	0,14	0,14	0,13	0,13
Інші споживачі	0,067	0,066	0,065	0,064	0,063
Населення, кВт·год/1 люд.	805,7	1000	1220	1470	1790

Таблиця 5 – Можливий потенціал економії теплоенергії за рахунок технологічного фактора при структурі економіки за сценарієм I, тис. Гкал

Вид економічної діяльності	2015	2020	2025	2030
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибальство	229,6	680,2	1496,2	2625,4
Добувна промисловість	750,0	2050,0	3560,0	5400
Переробна промисловість	11513,7	26705,6	43946,7	60514,0
Будівництво	100	200	300	500
Діяльність транспорту та зв'язку	100	400	600	900
Населення, кВт·год/1 люд.	8797	13122	17073	22210

Рис. 3. Прогноз кінцевого споживання теплоенергії з урахуванням потенціалу енергозбереження, тис. Гкал

Таблиця 6 – Прогнозна теплоємність кінцевого споживання, тис. Гкал/грн

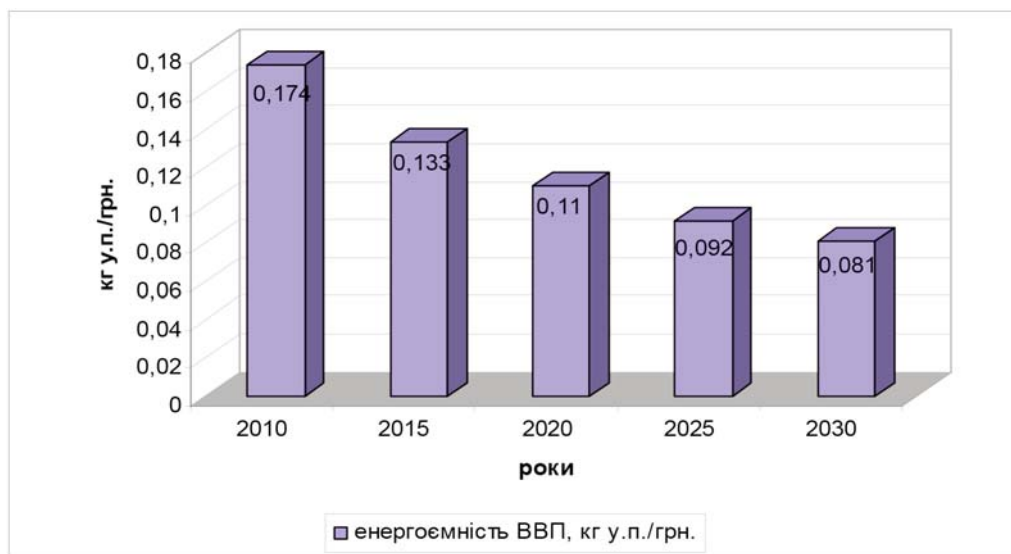
Вид економічної діяльності	Рік				
	2010	2015	2020	2025	2030
Сільське госп-во, мисливство, лісове господарство, рибальство	0,064	0,059	0,057	0,05	0,049
Добувна промисловість	0,144	0,1	0,07	0,05	0,04
Переробна промисловість	0,597	0,2	0,1	0,05	0,02
Будівництво	0,032	0,08	0,1	0,134	0,159
Діяльність транспорту	0,038	0,02	0,012	0,08	0,04
Разом ВДВ	0,314	0,15	0,08	0,06	0,04
Населення, кВт·год/чол	1199,476	1000	890	780	630

чає потенціал енергозбереження за рахунок зміни структури економіки (міжсекторний потенціал енергозбереження) та зміни структури за видами економічної діяльності в секторах економіки (внутрішньосекторний потенціал енергозбереження). Метою впровадження комплексу заходів з енергозбереження є зниження енергоємності ВВП.

Для зниження показника енергоємності ВВП необхідно вдосконалення прогнозної структури економіки України, і зокрема промисловості, в якій переважають енергоємні види економічної діяльності. На даному етапі важливо визначитись чи варто і далі розвивати експортоорієнтовані енергоємні види економічної діяльності, чи скоротити їх обсяги до внутрішніх потреб країни (наприклад, чорна металургія, хімія).

Показниками енергетичної ефективності, які прийнято визначати на рівні країни, є енергоємність ВВП та її види: паливоємність ВВП і електроємність ВВП. На рис. 4 надано динаміку зниження показника енергоємності ВВП країни до 2030 р., який з рівня 0,174 кг у.п./грн може бути знижений до 0,081 кг у.п./грн (тобто на 53%) при впровадженні розрахованого потенціалу енергозбереження у повному обсязі.

Динаміку показника електроємності ВВП на перспективний період до 2030 р. подано на рис. 5. Прогнозується зниження цього показника з 0,168 кВт·год/грн до 0,081 кВт·год/грн, або на 48% шляхом впровадження заходів з енергозбереження, в основному за рахунок модернізації обладнання та зниження втрат при транспортуванні енергоносія [2].

Рис. 4. Динаміка показника енергоємності ВВП до 2030 р.

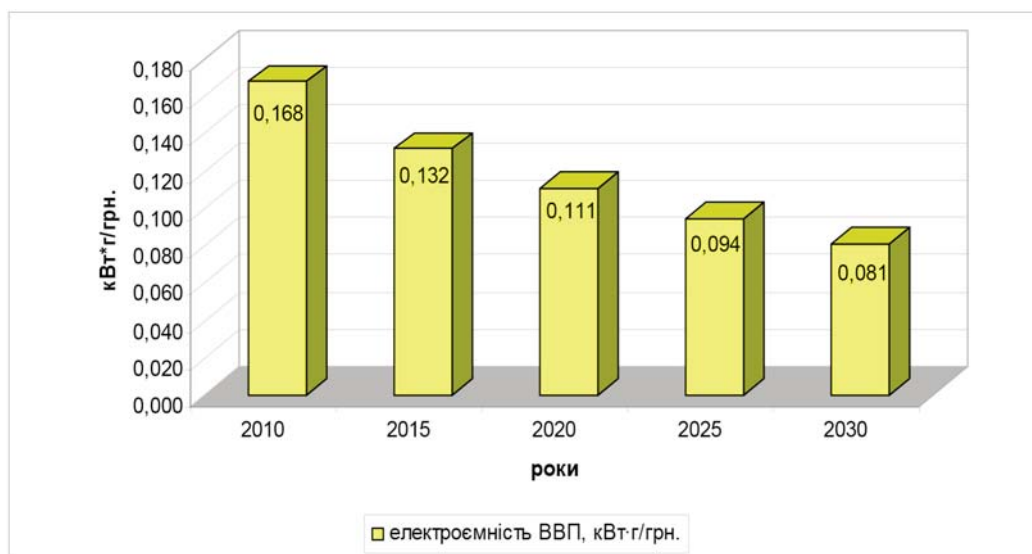

Рис. 5. Динаміка показника електроємності ВВП до 2030 р.

ВИСНОВКИ

1. Енергоємність ВВП України внаслідок технологічних та структурних зрушень знижуватиметься на 53% до 2030 р., а електроємність – відповідно на 48%, що відбуватиметься при зменшенні частки експортоорієнтованих енергоємних ВЕД.

2. Розрахований потенціал енергозбереження може зменшуватися при прискореному впровадженні енергозберігаючих заходів у ВЕД та секціях економіки і, відповідно, енергоємність їх зменшуватиметься більш швидкими темпами або навпаки, стагнація в економіці перешкоджатиме енергозбереженню та енергоємність ВВП знижуватиметься повільніше.

3. Рівні витрат енергоресурсів на здійснення послуг населенню на прогнозні роки необхідно розраховувати за соціальними показниками, такими як витрати окремих видів енергії на душу населення з урахуванням змін їх на прогнозовані роки, одночасно доцільно корегувати їх із європейськими нормами.

1. Горська О.В. Регіональне структурне регулювання індустріальної економічної системи / За ред. С.І. Дорогунцова. – К.: Наук. світ, 2003. – 275 с.

2. Звіт про науково-дослідну роботу «Розробка наукових основ та розвиток методології формування прогнозних енергетичних балансів країни в умовах глобалізації економіки з урахуванням потенціалів енергозбереження». держ. реєстр. 0110U002009. Інв. № 0713U002394. – К.: ІЗЕ НАН України, 2012. – 300 с.

3. Звіт про результати використання палива, теплоенергії та електроенергії. Статистична форма 11- МТП, 4 - МТП. Річні форми за 2007–2011 роки.

4. Результати використання котельно-пічного палива, теплоенергії, електроенергії за 2011–2012 роки. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>

Надійшла до редколегії: 16.11.2013

Рецензент

Зав. відділу прогнозування розвитку атомної та відновлюваної енергетики
ІЗЕ НАН України, канд. техн. наук
С.В. Шульженко